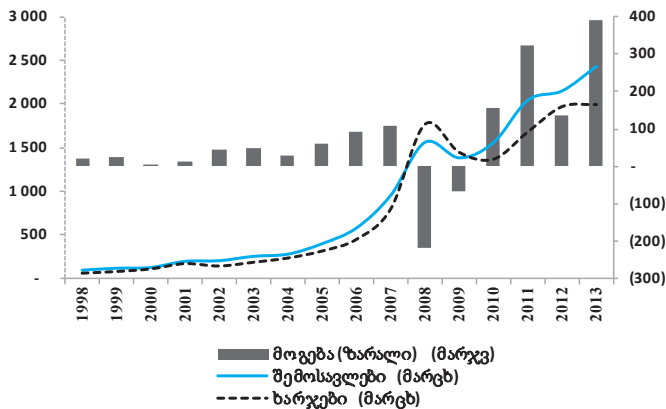

10.3. კომერციული ბანკის მომგებიანობის შეფასება

როგორც არაერთხელ აღინიშნა, კომერციული ბანკი არის ბიზნესის ტიპური წარმომადგენელი და მის მთავარ მიზანს მოგების მიღება წარმოადგენს. მოგება ბანკის საქმიანობის საბოლოო შედეგია, რომლის სტაბილური ზრდა არის მისი შემდეგი განვითარების მთავარი წყარო. ბანკის მოგების მოცულობაზე დამოკიდებული საკუთარი კაპიტალის ზრდა, სარეზერვო ფონდების შევსება, კაპიტალდაბანდებათა ფინანსირება, დივიდენდების გადახდა და ა.შ.

კომერციული ბანკის მოგება არის მისი განვითარების შიდა წყარო, ამიტომაც მოგების მართვა არის საბანკო მენეჯმენტის უმნიშვნელოვანესი ელემენტი, რომლის მიზანსაც წარმოადგენს მოგების მაქსიმიზაცია რისკების დასაშვები დონის ფარგლებში და ბალანსის ლიკვიდობის უზრუნველყოფით. კომერციული ბანკის მოგების მაჩვენებლის შეფასებით შესაძლებელია პირველადი დასკვნის გამოტანა იმის შესახებ, ეფექტიანად ხორციელდება თუ არა მენეჯმენტი და, საერთოდ, ვითარდება თუ არა ბანკი სწორი მიმართულებით.

კომერციული ბანკის მოგება წარმოადგეს მისი საქმიანობის შეფასების მთავარ და ყველაზე მარტივ მაჩვენებლს, თუმცა პირველადი წარმოდგენა – ვთქვათ, ბანკი არის მომგებიანი და არა ზარალიანი, არასაკმარისია ბანკის მომგებიანობის შესახებ სრული სურათის მისაღებად. ანუ თუ ბანკმა ზარალით დაამთავრა საანგარიშო წელი, შეიძლება არ ნიშნავდეს, რომ ბანკი და მისი მენეჯმენტი „ცუდია“ და მოგებით – „კარგია“. მოგების შემთხვევაშიც საკითხავია: არის კი ეს მოგება ის მაქსიმუმი, რომლის მიღებაც შეიძლებოდა არსებული პოტენციალის ფარგლებში? რატომაა, რომ 50 და 200 მლნ აქტივის მქონე ორი ბანკი ერთნაირი მოგებით ამთავრებს საანგარიშო წელს? თუ მეორე ბანკის მოგება 4-ჯერ მეტი უნდა იყოს, რადგან მისი აქტივები 4-ჯერ მეტია? „რამდენი“ მოგებაა საჭირო, რომ აქციონერები კმაყოფილნი იყვნენ ბანკის მენეჯმენტის მუშაობით? ამ მიმართულებით კითხვები ბევრია და მათზე პასუხის გაცემა შესაძლებელია კომერციული ბანკის მომგებიანობის კომპლექსური შეფასებით.

ნახ. №10.3. საქართველოს საბანკო სისტემის შემოსავლების, ხარჯებისა და მოგება-ზარალის დინამიკა (მლნ ლარი)

ზოგადად, მოგების არსი განპირობებულია მისი ეკონომიკური ბუნებით, რომელიც ვლინდება მისი სამი ძირითადი ფუნქციით: განმანაწილებელი, მას-ტიმულირებელი და საქმიანობის ეფექტიანობის მაჩვენებელი. საბანკო პრაქტიკაში საქმიანობის ეფექტიანობის შეფასების, ანუ მომგებიანობის სინონიმად მიღებულია რენტაბელობა. რენტაბელობა გვიჩვენებს კომერციული ბანკის, როგორც მოგებაზე ორიენტირებული ბიზნესის, ფუნქციონირების ეფექტს და ახასიათებს ამ საქმიანობის ეფექტიანობას. მოკლედ თუ ვიტყვით, რენტაბელობა – ესაა შეფარდებითი სიდიდე, რომელიც ასახავს კომერციული ბანკის მომგებიანობას.

გამომდინარე იქიდან, რომ კომერციული ბანკის მოგების ფორმირება ხდება საანგარიშო პერიოდში მიღებულ შემოსავლებზე იმავე პერიოდში განეული ხარჯების გამოკლებით, მისი რენტაბელობის შეფასების ნებისმიერი მოდელის საკვანძო ელემენტებს მისი შემოსავლები და ხარჯები წარმოადგენენ (ნახ. №10.3.).

საბანკო პრაქტიკაში არ არსებობს რენტაბელობის ერთი „განსაკუთრებული“ მაჩვენებელი, რომელიც საშუალებას მოგვცემდა, პასუხი გაგვეცა ბანკის მომგებიანობასთან დაკავშირებით ზემოთ დასმულ და ანალოგიურ კითხვებზე. თუმცა, სანამ განვაგრძობთ ამ საკითხს, ვნახოთ, როგორი ფორმატით ხდება მოგება-ზარალის უწყისის ფორმირება ქართულ საბანკო პრაქტიკაში. 2006 წელს დამტკიცებული „გამჭვირვალობის წესის“ მიხედვით, ბანკების მიერ სავალდებულო წესით გამოსაქვეყნებელ ფინანსურ ანგარიშგებაში შედის მოგება-ზარალის უწყისი, რომლის ძირითადი ფორმატი მოცემულია ქვემოთ:

ცხრ. №10.3. მოგება-ზარალის უწყისი „გამჭვირვალობის წესის“ მიხედვით

1	მთლიანი საპროცენტო შემოსავლები	
2	მთლიანი საპროცენტო ხარჯები	
3	წმინდა საპროცენტო შემოსავალი	= 1-2
4	საკომისიო და სხვა შემოსავლები მომსახურებიდან	
5	საკომისიო და სხვა ხარჯები მომსახურებაზე	
6	წმინდა საკომისიო და სხვა შემოსავლები მომსახურებიდან	= 4-5
7	მიღებული დივიდენდები	
8	მოგება (ზარალი) დილინგური ფასიანი ქაღალდებიდან	
9	მოგება (ზარალი) საინვესტიციო ფასიანი ქაღალდებიდან	
10	მოგება (ზარალი) უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვიდან	
11	მოგება (ზარალი) სავალუტო სახსრების გადაფასებიდან	
12	სხვა არასაპროცენტო შემოსავლები	
13	მთლიანი არასაპროცენტო შემოსავლები	= 7+8+9+10+11+12
14	აპარატის შენახვის ხარჯები	
15	ძირითადი საშუალებების საექსპლოატაციო ხარჯები	
16	სხვა არაპროცენტული ხარჯები	
17	მთლიანი არაპროცენტული ხარჯები	= 14+15+16
18	წმინდა მოგება დარეზერვებამდე	= 3+6+13-17
19	რეზერვის მთლიანი ხარჯები	
20	მოგება გადასახ. გადახდამდე და გაუთვ. ხარჯებამდე	= 18-19
21	გადახდილი გადასახადები	
22	მოგება გადასახადების გადახდის შემდეგ	= 20-21
23	გაუთვალისწინებელი შემოსავალი/ხარჯი	
24	წმინდა მოგება (ზარალი) პერიოდისათვის	= 22+23

განსხვავებით ზემოაღნიშნული ფორმატისაგან, თანამედროვე საერთაშორისო პრაქტიკაში გავრცელებულია ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების (ფასს) მიხედვით აპრობირებული მოგება-ზარალის უწყისი (ცხრ. №10.4.). მნიშვნელოვანია, რომ ქართული ბანკების შემომწმება გარეაუდიტორული კომპანიების მიერ სწორედ ფასს-ებით ხდება და აუდირებული მოგება-ზარალის უწყისები პასუხობს მის ძირითად მოთხოვნებს.

ცხრ. №10.4. მოგება-ზარალის უწყისი ფინანსური აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით

1	მთლიანი საპროცენტო შემოსავლები	
2	მთლიანი საპროცენტო ხარჯები	
3	წმინდა საპროცენტო შემოსავალი	= 1-2
4	სესხების გაუფასურების რეზერვი	
5	წმინდა საპროცენტო შემოსავალი რეზერვებით	= 3-4
6	წმინდა მოგება უცხ. ვალუტით განხ. ოპერაციებზე	
7	საკომისიო შემოსავლები	
8	საკომისიო ხარჯები	
9	სხვა ოპერაციების რეზერვის ხარჯი	
10	სხვა შემოსავლები	
11	წმინდა არასაპროცენტო შემოსავალი	= 6+7-8-9+10
12	წმინდა საოპერაციო შემოსავალი	= 5+11
13	პერსონალის ხარჯები	
14	საექსპლოატაციო ხარჯები	
15	სხვა არაპროცენტული ხარჯები	
16	საოპერაციო ხარჯები	= 13+14+15
17	მოგება (ზარალი) მოგების გადასახადამდე	= 12-16
18	მოგების გადასახადი	
19	მოგება (ზარალი) გადასახადების გადახდის შემდეგ	= 17-18
20	გაუთვალისწინებელი შემოსავალი/ხარჯი	
21	წმინდა მოგება (ზარალი)	= 19+20

როგორც ვხედავთ, მოგება-ზარალის უწყისი ფასს-ების მიხედვით ზემოთ განხილულისაგან ორი პრინციპული სხვაობით გამოირჩევა: წმინდა საპროცენტო შემოსავალი არის გაანგარიშებული როგორც „სტანდარტული“ მეთოდით, ისე სესხების გაუფასურების რეზერვის გათვალისწინებით და შემოღებულია წმინდა საოპერაციო შემოსავლის ცნება.

ლოგიკურია, რომ ბანკის მომგებიანობის შეფასება ხდება როგორც აბსოლუტური მაჩვენებლების, ისე იმ ფაქტორების ანალიზის მეშვეობით, რომლებიც განაპირობებენ წმინდა მოგების ფორმირებას, ანუ ესაა მისი წყაროები: შემოსავლები და ხარჯები. საბანკო პრაქტიკით კომერციული ბანკების მოგებისა და რენტაბელობის შეფასების ბევრი მეთოდი არსებობს, თუმცა, მათი განზოგადებით შეიძლება ჩამოვყალიბოთ ხუთი ძირითადი:

- 1) აბსოლუტური მაჩვენებლების ანალიზი;
- 2) შემოსავლების სტრუქტურული ანალიზი;
- 3) ხარჯების სტრუქტურული ანალიზი;
- 4) ანალიზი ფინანსური კოეფიციენტების მეშვეობით;
- 5) ფაქტორული ანალიზი.

რა თქმა უნდა, თითოეული მეთოდი იძლევა ბანკის რენტაბელობის შესახებ რეალური სიტუაციის კარგ სურათს, მაგრამ სრულყოფილი შეფასება მიიღება მათი კომბინაციების, ან უკეთეს შემთხვევაში, ყველა მეთოდის გამოყენებისას. მოკლედ დავახასიათოთ თითოეული მეთოდი:

1) აბსოლუტური მაჩვენებლების ანალიზის არსი მდგომარეობს აგრე-რირებული ანგარიშგების ფორმების (ბალანსი, მოგება-ზარალის უწყისი) აბსო-ლუტური მაჩვენებლების ინტერპრეტაციასა და შესაბამისი დასკვნების გამო-ტანაში. აღნიშნული მეთოდი გამოიყენება ბანკის რენტაბელობის პირველადი შეფასებისას და საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ ძირითადი ტენდენციე-ბი, აქტივ-პასივისა და შემოსავალ-ხარჯების სტრუქტურული თავისებურებები და ა.შ. აბსოლუტური მაჩვენებლების ანალიზი შეიძლება განხორციელდეს ორი მიმართულებით:

- **ვერტიკალური ანალიზი** – ბალანსისა და მოგება-ზარალის სტრუქტუ-რის ანალიზი, რომელიც გულისხმობს მათი შემადგენელი ნაწილების ხვედრითი წილების განსაზღვრას მთლიან მოცულობაში. აღნიშნული ანალიზით ხდება აქტივ-პასივების პრიორიტეტული მიმართულებებისა და მოგება-ზარალის ძირითადი წყაროების განსაზღვრა.

მაგალითად, როცა ბალანსში ან მოგება-ზარალის უწყისში „აღმოვა-ჩენთ“, რომ „ძირითადი საშუალებები“ ან „სხვა ვალდებულებები“, ან „პრო-ცენტული შემოსავალი“, ან „წმინდა არაპროცენტული შემოსავლები“ და ა.შ. არაბუნებრივად დიდი ან მცირე ხვედრითი წილით გამოირჩევა, ეს გარკვეული დასკვნების გამოტანის ან უფრო ღრმა ანალიზის აუცილებლობის საშუალებას იძლევა;

- **ჰორიზონტალური ანალიზი** – ხდება ბალანსისა და მოგება-ზარა-ლის აგრეირებული მაჩვენებლების შედარება გასული პერიოდების მაჩვენებლებთან, რაც საშუალებას იძლევა განვსაზღვროთ თითოეული მიმართულების ზრდის (კლების) ტემპი და ტენდენცია.

ანალოგიურად, ბალანსში ან მოგება-ზარალის უწყისში მთლიანი შემოსავ-ლების ან მისი ცალკეული სახეობების შემცირების ტენდენცია (ანაც მთლიანი ხარჯების თუ მისი სახეობების ზრდის ტენდენცია) თუ მკვეთრი რყევები გარკვეულ სურათს ხატავს და უფრო ღრმა ანალიზის მიმართულებასაც იძლევა.

2) შემოსავლების სტრუქტურული ანალიზის დროს ხდება კომერცი-ული ბანკის შემოსავლების დაჯგუფება სახეობებისა და წყაროების მიხედ-ვით და მათგან ძირითადების გამოვლენა. შემოსავლის ძირითადი წყაროების გამოვლენისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მათ საიმედოობას, ანუ გონივრულ მომავალში შენარჩუნების ალბათობას. რა თქმა უნდა, შემო-სავლების გარკვეული სახეობის საიმედოობა დამოკიდებულია იმ ოპერაციების საიმედოობაზე, რომლებიდანაც ისინი მიიღება. შემოსავლების სტრუქტურუ-ლი ანალიზისას გამოვლენილი ჯგუფები შეიძლება იყოს ზემოთ (ცხრ. №10.1.) ჩამოთვლილი შემოსავლების სახეობები და მათი კიდევ უფრო დეტალური ჩამონათვალი, თუმცა მთავარი კრიტერიუმი, რითაც ხდება ძირითადების გამო-ყოფა, არის შემოსავლების რანჟირება მათი მთლიანი შემოსავლების ხვედრითი წილების მიხედვით.

შემოსავლების ხვედრითი წილების გამოვლენამ შეიძლება სხვა მნიშ-ვნელოვანი დასკვნის გაკეთების საშუალებაც მოგვცეს, მაგალითად, თუ გამოვ-

ლინდა, რომ გარკვეული ტიპის შემოსავალი ბანკში მცირე ხვედრითი წილით გამოირჩევა, ქვეყანაში მოქმედი მსგავსი ბანკების ჯგუფის საერთო მაჩვენებელთან შედარებით. ამ შემთხვევაში შეიძლება დაისვას საკითხი ბანკისათვის შემოსავლების გაზრდის პოტენციალის მატარებელი ამ ბიზნესმიმართულების ან ოპერაციების დაწესების თუ გაფართოების შესახებ.

შემოსავლების ბიუჯეტისა და სტრატეგიული დაგეგმვის გეგმური მაჩვენებლების ფაქტობრივი შესრულების ანალიზი ასევე წარმოადგენს ხარვეზების იდენტიფიცირებისა და რეზერვების გამოვლენის საუკეთესო საშუალებას.

შემოსავლების სტრუქტურული ანალიზის მიზანს ასევე წარმოადგენს შემოსავლების ოპტიმალური სტრუქტურის დადგენა და მისი მიმდინარე მდგომარეობის შეფასება. თუ როგორია კონკრეტული ბანკის შემოსავლების ოპტიმალური სტრუქტურა, ეს დამოკიდებულია ბანკის სტრატეგიაზე, განვითარების დონეზე, სპეციალიზაციაზე, მსგავსი ბანკების შემოსავლების სტრუქტურაზე და სხვ.

3) ხარჯების სტრუქტურული ანალიზის დროს, მსგავსად შემოსავლების სტრუქტურული ანალიზისა, ხდება ხარჯების დაჯგუფება სახეობების მიხედვით, მათი რანჟირება ხვედრითი წილების მიხედვით.

შემდგომ ეტაპზე ხდება ხარჯების ძირითადი ჯგუფების ზრდის ტემპების შედარება შემოსავლების შესაბამისი ჯგუფების ზრდის ტემპებთან. მაგალითად, პროცენტული ხარჯების ზრდის ტემპი უდარდება პროცენტული შემოსავლების ზრდის ტემპებს, საკომისიო ხარჯებისა – საკომისიო შემოსავლების ზრდის ტემპებს და ა.შ. პროცენტული ხარჯების ზრდის ტემპის მეტობა პროცენტული შემოსავლების ზრდის ტემპზე ნიშნავს პროცენტული მარჟის შემცირებას, რაც მიგვანიშნებს ხარვეზების შესახებ ბანკის მიერ აქტივ-პასივების მართვაში, კერძოდ, მათ სტრუქტურაში, საპროცენტო განაკვეთებში, ვადების შესაბამისობაში და ა.შ.

ასეთი ანალიზი მეტად ეფექტიანია უფრო დეტალიზებული ჯგუფების შემთხვევაში, როცა ერთმანეთს უდარდება ხარჯებისა და შემოსავლების ზრდის ტემპები სტრუქტურული ერთეულების, ბიზნესმიმართულებებისა და ცალკეული პროდუქტების მიხედვით. რა თქმა უნდა, ამის შესაძლებლობა არსებობს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ბანკში ანალიტიკური აღრიცხვა მოწესრიგებულია იმ დონეზე, რომ ცალკეული სტრუქტურული ერთეულის, ბიზნესმიმართულებისა და პროდუქტის შემოსავლებისა და ხარჯების მაქსიმალური სიზუსტით დათვლის შესაძლებლობას იძლევა.

4) ანალიზი ფინანსური კოეფიციენტების მეშვეობით წარმოადგენს კომერციული ბანკების რენტაბელობის შეფასების მსოფლიო საბანკო პრაქტიკით კარგად აპრობირებულ და გავრცელებულ სისტემას. აქ შედის ისეთი ცნობილი კოეფიციენტები, როგორებიცაა: საპროცენტო მარჟა, არასაპროცენტო მარჟა, აქტივების მომგებიანობა, კაპიტალის მომგებიანობა, ხარჯების უკუგება და უამრავი სხვა.

საქართველოს ეროვნული ბანკის მხრიდან კომერციული ბანკების მომგებიანობის ანალიზს, მათ დინამიკაში შეფასებას ემსახურება „გამჭვირვალობის წესი“, რომლის მიხედვით, კომერციული ბანკების მიერ პერიოდულად სავალდებულო გამოქვეყნებას დაქვემდებარებულ ინფორმაციაში 18 ეკონომიკური მაჩვენებლიდან ექვსი მომგებიანობის ანალიზის საშუალებას იძლევა. ასევე,

როგორც ვიცით, სავალდებულო გამოქვეყნებას ექვემდებარება არა მარტო ამ მაჩვენებლების ყოველკვარტალური დონე, არამედ მათი შედარება გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან.

$$\frac{\text{მთლიანი საპროცენტო შემოსავლები}}{\text{საშუალო წლიური აქტივები}} \quad (10.1)$$

$$\frac{\text{მთლიანი საპროცენტო ხარჯები}}{\text{საშუალო წლიური აქტივები}} \quad (10.2)$$

$$\frac{\text{საოპერაციო შედეგი}}{\text{საშუალო წლიური აქტივები}} \quad (10.3)$$

$$\text{წმინდა საპროცენტო მარჟა} \quad (10.4)$$

$$\text{უკუგება საშუალო აქტივებზე (ROA)} \quad (10.5)$$

$$\text{უკუგება საშუალო კაპიტალზე (ROE)} \quad (10.6)$$

სადაც:

მთლიანი საპროცენტო შემოსავლები – წლის განმავლობაში მიღებული მთლიანი საპროცენტო შემოსავლებია;

მთლიანი საპროცენტო ხარჯები – წლის განმავლობაში გაწეული მთლიანი საპროცენტო ხარჯებია;

საოპერაციო შედეგი – წლის განმავლობაში მიღებული საოპერაციო საქმიანობიდან მიღებული შედეგია, რომელიც გამოითვლება, როგორც წმინდა საპროცენტო შემოსავალს + მთლიანი არასაპროცენტო შემოსავლები (გარდა დილინგური ფასიანი ქაღალდებიდან, საინვესტიციო ფასიანი ქაღალდებიდან, სავალუტო სახსრების გადაფასებიდან და ქონების გაყიდვიდან მიღებული მოგება/ზარალისა) და – მთლიანი არასაპროცენტო ხარჯები;

წმინდა საპროცენტო მარჟა – წლის განმავლობაში მიღებული წმინდა საპროცენტო შემოსავალი შეფარდებული საშუალო წლიურ აქტივებთან;

უკუგება საშუალო აქტივებზე (ROA) – წლის განმავლობაში მიღებული წმინდა მოგებაა (ზარალი) შეფარდებული საშუალო წლიურ აქტივებთან;

უკუგება საშუალო კაპიტალზე (ROE) – წლის განმავლობაში მიღებული წმინდა მოგებაა (ზარალი) შეფარდებული საშუალო წლიურ სააქციო კაპიტალთან.

პირველი კოეფიციენტი (10.1) გვიჩვენებს ბანკის აქტივების მიერ პროცენტული შემოსავლების „გამომუშავების“ ხარისხს. აღნიშნული მაჩვენებლის მაღალ დონეს ძირითადად ორი ფაქტორი განაპირობებს: მთლიან აქტივებში „მუშა“ აქტივების მაღალი ხვედრითი წილი, ანუ აქტივების კარგი სტრუქტურა და „მუშა“ აქტივების მაღალი საშუალო შენონილი საპროცენტო განაკვეთი, რაც მიუთითებს მენეჯმენტის უნარზე, დააბანდოს სახსრები მაღალშემოსავლიან აქტივებში.

მეორე კოეფიციენტის (10.2) მიზანია, გვიჩვენოს კომერციული ბანკის პასივების სტრუქტურის ხარისხი, მისი „ხარჯიანობა“, რომელიც შეფარდებულია საშუალო წლიურ აქტივებთან. ბუნებრივია, რაც უფრო დაბალია ეს მაჩვენებელი, მით უფრო მეტყველებს იგი კომერციული ბანკის მენეჯმენტის უნარზე,

ჰქონდეს პასივების ოპტიმალური სტრუქტურა და იაფი რესურსების მობილიზაციის შესაძლებლობა.

კოეფიციენტი 10.3 გვიჩვენებს აქტივების მიერ საოპერაციო შედეგის „გამომუშავების“ უნარს. ამ კოეფიციენტში კომბინირებულია ბანკის მენეჯმენტის უნარი, ერთი მხრივ, მიიღოს შემოსავლების მაქსიმუმი და, მეორე მხრივ, მოახერხოს ეს მინიმალური დანახარჯებით.

შემდეგი კოეფიციენტი (10.4), „ცნობილი“ წმინდა საპროცენტო მარჟა, გვიჩვენებს წმინდა საპროცენტო შემოსავლის (საპროცენტო შემოსავლებს გამოკლებული საპროცენტო ხარჯები) შეფარდებას მთლიან აქტივებთან. როგორც მივხვდით, ეს მაჩვენებელი არის სხვაობა 10.1 და 10.2 ფორმულებს შორის და აჩვენებს კომერციული ბანკის საქმიანობისა და რენტაბელობის განმსაზღვრელი ორი უმთავრესი შემადგენელი ელემენტის, პროცენტული შემოსავლებისა და პროცენტული ხარჯების მოცულობასა და ოპტიმალობას. რაც მეტია ამ მაჩვენებლის დონე, მით მეტია განსხვავება პროცენტული შემოსავლებისა და პროცენტული ხარჯების დონებს შორის და მეტი წმინდა საპროცენტო შემოსავალი რჩება ბანკს.

კოეფიციენტი 10.5, საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკაში ფართოდ გავრცელებული ROA, ანუ აქტივების უკუგება (**Return On Assets**), გვიჩვენებს ბანკის საქმიანობის საბოლოო შედეგის, წმინდა მოგების შეფარდებას საშუალო აქტივებთან. ესაა აქტივების უკუგების მაჩვენებელი, ანუ რამდენი მოგება (გამოსახული პროცენტებით) მოაქვს ერთი ერთეულის (ჩვენს შემთხვევაში – ერთი ლარის) აქტივს წლის განმავლობაში.

ბოლო კოეფიციენტი (10.6), ასევე საბანკო პრაქტიკაში აპრობირებული ROE, ანუ კაპიტალის უკუგება (**Return on equity**), გვიჩვენებს ბანკის საქმიანობის საბოლოო შედეგის, წმინდა მოგების შეფარდებას საშუალო კაპიტალთან. ესაა კაპიტალის უკუგების მაჩვენებელი, ანუ რამდენი მოგება (გამოსახული პროცენტებით) მოაქვს ერთი ერთეულის (ჩვენს შემთხვევაში ერთი ლარის) კაპიტალს წლის განმავლობაში.

თვალსაჩინოებისათვის გავაანალიზოთ რამდენიმე ქართული ბანკის ოფიციალური მონაცემი ამ ნორმატივების მიხედვით, პირობითად ვუნოდოთ მათ A, B და C ბანკები (ცხრ. №10.5):

ცხრ. №10.5. საქართველოში მოქმედი კომერციული ბანკების მოგების შეფასება „გამჭვირვალობის წესის“ შესაბამისად (2012 და 2013 წლების 30 ივნისი)

ნორმატივები	ბანკი A		ბანკი B		ბანკი C	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013
საპროცენტო შემოსავლები / საშ. წლიური აქტივები	9.8	10.0	13.9	14.1	14.7	12.7
საპროცენტო ხარჯები / საშ. წლიური აქტივები	3.8	3.8	8.3	8.8	9.0	8.2
საოპერაციო შედეგი / საშ. წლიური აქტივები	1.6	3.3	3.1	1.7	3.4	1.6
წმინდა საპროცენტო მარჟა	6.0	6.2	5.6	5.4	5.7	4.5
უკუგება საშუალო აქტივებზე (ROA)	2.2	2.6	2.1	0.6	0.1	-1.1
უკუგება საშუალო კაპიტალზე (ROE)	14.3	16.5	20.5	5.6	0.8	-12.8

როგორც ვხედავთ, შერჩეულ იქნა საქართველოში მოქმედი სამი კომერციული ბანკი, რომელთა რენტაბელობის მაჩვენებლები მნიშვნელოვნად განსხვავებულია ერთმანეთისაგან:

- **ბანკი A** – საპროცენტო შემოსავლებისა კარგი მაჩვენებელი, საპროცენტო ხარჯის დაბალი დონე, საოპერაციო შედეგის კარგი მაჩვენებელი, მაღალი წმინდა საპროცენტო მარჟა, საკმაოდ მაღალი ROA და ROE. რაც მთავარია, ექვსივე მაჩვენებელი გაუმჯობესებულია გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით;
- **ბანკი B** – საპროცენტო შემოსავლების მაღალი მაჩვენებელი, თუმცა საპროცენტო ხარჯის საკმაოდ მაღალი დონე, საოპერაციო შედეგის არცთუ კარგი მაჩვენებელი, საშუალო წმინდა საპროცენტო მარჟა, დაბალი ROA და ROE. ყველაზე მნიშვნელოვანი ისაა, რომ ექვსიდან ხუთი მაჩვენებელი გაუარესებულია გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით;
- **ბანკი C** – საპროცენტო შემოსავლების მაღალი მაჩვენებელი, თუმცა საპროცენტო ხარჯის მაღალი დონე, საოპერაციო შედეგის არცთუ კარგი მაჩვენებელი, დაბალი წმინდა საპროცენტო მარჟა, უარყოფითი ROA და ROE, რაც იმას ნიშნავს, რომ 2013 წლის ექვსი თვის მონაცემებით, ბანკს აქვს ზარალი. ყველაზე მნიშვნელოვანი ისაა, რომ ექვსივე მაჩვენებელი გაუარესებულია გასული წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით.

ზემოაღნიშნული მაგალითები მოყვანილია იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ სასარგებლო ინფორმაციას გვანვძინა ფინანსური კოეფიციენტები კომერციული ბანკის მომგებიანობის შესახებ. თუმცა, სრული სურათის მისაღებად და ნეგატიური შედეგების მიზეზების დასადგენად საჭიროა დამატებითი ანალიზი. ამ მიმართულებით დამატებითი ანალიზის საუკეთესო საშუალებაა ფაქტორული ანალიზი, რომელიც ქვემოთ იქნება დახასიათებული.

სანამ გადავალთ ფაქტორულ ანალიზზე, განვიხილოთ ბანკის რენტაბელობის შეფასების რამდენიმე ფინანსური კოეფიციენტი, რომელთაც არ ითვალისწინებს საქართველოში მოქმედი „გამჭვირვალობის წესი“, თუმცა, ისინი მეტად გავრცელებულ კოეფიციენტებს წარმოადგენენ საბანკო პრაქტიკაში, მათ შორის, საქართველოშიც. დავახასიათოთ საპროცენტო მარჟა (სპრედი) და CIR (Cost/Income Ratio):

$$K_{\text{საპროცენტო მარჟა (სპრედი)}} = \text{შასშსგ} - \text{ხპსშსგ} \quad (10.6)$$

სადაც:

შასშსგ – შემოსავლიანი აქტივების საშუალო შეწონილი საპროცენტო განაკვეთი, ანუ „მუშა“ აქტივების საშუალო შეწონილი ფასი;

ხპსშსგ – ხარჯიანი პასივების საშუალო შეწონილი საპროცენტო განაკვეთი, ანუ ბანკის მიერ მოზიდული რესურსების საშუალო შეწონილი ფასი.

აღნიშნული კოეფიციენტი გვიჩვენებს სხვაობას ორ ფასს შორის, ერთი ლარის რესურსის მოზიდვის საშუალო ფასსა და ამ რესურსის განთავსების ფასს შორის. ეს მაჩვენებელი ახლოსაა ზემოთ განხილულ წმინდა საპროცენტო მარჟასთან (ფორმულა 10.4), თუმცა, განსხვავებულ სურათს იძლევა.

$$CIR_{(Cost/Income\ Ratio)} = \frac{სხ}{წსშ + წაშ} \quad (10.8)$$

სადაც:

სხ – საოპერაციო ხარჯები, ანუ ხარჯები, რომლებიც პირდაპირ არაა დაკავშირებული საბანკო ოპერაციების ჩატარებასთან. აქ შედის პერსონალის ხარჯი, საექსპლოატაციო და სხვა არაპროცენტული ხარჯები;

წსშ – წმინდა საპროცენტო შემოსავალი, ანუ სხვაობა პროცენტულ შემოსავლებსა და პროცენტულ ხარჯებს შორის;

წაშ – წმინდა არასაპროცენტო შემოსავალი, ანუ სხვაობა არაპროცენტულ შემოსავლებსა და ამ ოპერაციების ჩატარებისას გაწეულ საკომისიო და სხვა ხარჯებს შორის.

როგორც ვხედავთ, ამ ფინანსური კოეფიციენტის გაანგარიშებაში მონაწილეობს ყველა ხარჯი და შემოსავალი, გარდა სესხების შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შესაქმნელად გაწეული ხარჯებისა და გაუთვალისწინებელი შემოსავლისა (ხარჯი). აღნიშნული ფორმულის არსს უკეთ ჩავენდებით, თუ განვიხილავთ მას ცხრილ №10.4-ის მიხედვით. ფორმულის არსი კი ისაა, რომ იგი გვიჩვენებს, ბანკის მიერ წმინდა შემოსავლის სახით მიღებული ერთ ლარიდან რამდენი თეთრი იხარჯება ბანკის, როგორც კომპანიის, ადმინისტრაციული ხარჯების სახით. რაც ნაკლებია ეს მაჩვენებელი, მით მეტია კომერციული ბანკის რენტაბელობა, ხოლო თუკი იგი 1-ზე მეტია, ნიშნავს, რომ ბანკი არარენტაბელურია, ანუ ზარალიანია – ე. ი. ხარჯავს იმაზე მეტს, ვიდრე გამოიმუშავებს. პრაქტიკაში გვხვდება CIR (Cost/Income Ratio) კოეფიციენტის გაანგარიშების ოდნავ განსხვავებული მეთოდოლოგიაც.

ბუნებრივია, საბანკო პრაქტიკაში გავრცელებული ბანკების რენტაბელობის შეფასების ყველა ფინანსური კოეფიციენტის დახასიათება შეუძლებელია. გარდა ზემოაღნიშნული კოეფიციენტებისა, ფართოდაა გავრცელებული ისეთი მაჩვენებლები, როგორებიცაა: მოგება ერთ თანამშრომელზე ან ერთ ფილიალზე, აქტივები ერთ თანამშრომელზე ან ფილიალზე, წმინდა არასაპროცენტო მარჟა, საოპერაციო მარჟა და ა.შ.

5) ფაქტორული ანალიზი კომერციული ბანკების რენტაბელობის შეფასებისას მისი ცვლილების მიზეზების დეტალიზების საშუალებას იძლევა. ფაქტორული ანალიზის მთავარი დადებით მხარე ისაა, რომ იგი მომგებიანობის ცვლილების მთავარი ფაქტორის (ან ფაქტორების) გამოვლენისა და კონკრეტული მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღების საშუალებას იძლევა.

ფაქტორული ანალიზის შინაარსი ისაა, რომ აიღება რომელიმე მაჩვენებელი, რომლის გაუარესების ტენდენციაც ბოლო პერიოდში დაფიქსირდა, მაგალითად, CIR (Cost/Income Ratio), ხდება მისი მრიცხველისა და მნიშვნელის ჩაშლა ფაქტორებად და გარკვეული პერიოდების, მაგალითად, კვარტალების ჭრილში და წარმოებს იმ ფაქტორის ან ფაქტორების „აღმოჩენა“, რომლებიც მთავარი „დამნაშავეები“ არიან რენტაბელობის შემცირებაში. ანუ დგინდება, რომ ნეგატიური ცვლილების მიზეზი იყო რომელიმე კონკრეტული შემოსავლების წყაროს შემცირება, მიმდინარე ფასწარმოქმნის ტენდენციები ბანკთაშორის ბაზარზე, რომლებიც კომერციულ ბანკს „გამოეპარა“, არაორდინალური ერთჯერადი ხარჯი, რომლის იგნორირება შეიძლება და საგანგაშო არაფე-

რია, გარკვეული ტიპის ხარჯების ზრდა (მაგალითად, ბონუსები), რომელთა კომპენსირება ბანკმა ვერ შეძლო შემოსავლების შესაბამისი ზრდით და ა. შ. შეიძლება გამოვლინდეს უამრავი ფაქტორი, როგორც ობიექტური, ისე სუბიექტური. ანალიზის ბოლოს სახელდება კონკრეტული მიზეზები (ფაქტორები), რომლებიც კვალიფიციურ მენეჯმენტს აძლევს მეტად სასარგებლო ინფორმაციას, რათა აუცილებლობის შემთხვევაში მიიღოს ქმედითი მმართველობითი გადაწყვეტილება.

ფაქტორული ანალიზი შეიძლება აიგოს კოეფიციენტების მამრავლებად დაშლის მეთოდზეც, რომლის მაგალითსაც წარმოადგენს დიუპონის ცნობილი ფორმულა, სადაც მოგების შეფარდება საკუთარ კაპიტალთან შეიძლება დაიყოს სამ კოეფიციენტად – შემოსავლების მარჟა (მოგების ნორმა), აქტივების შემოსავლიანობა და ლევერიჯის კოეფიციენტი. უფრო ღრმა ანალიზისათვის თითოეული კოეფიციენტის ჩაშლა ხდება შემადგენელ ფაქტორებად და ა.შ.

საბოლოოდ, არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ საქართველოს ეროვნული ბანკის ისეთ საზედამხედველო ინსტრუმენტს, როგორიცაა CAMELS-ის რეიტინგული სისტემა, რომელიც სხვა მიმართულებებთან ერთად მნიშვნელოვან როლს ანიჭებს კომერციული ბანკის მოგების შეფასებას, როგორც საბოლოო რეიტინგის ერთ-ერთ კომპონენტს. CAMELS-ის სისტემა ბანკის მომგებიანობის შეფასებისას მნიშვნელოვან ყურადღებას უთმობს შემოსავლების წყაროს. სტაბილურობასა და ყველა იმ ცვლილებას, რომლებიც გვხვდებოდა განვილი საანგარიშგებო პერიოდში, აანალიზებს და აფასებს ბანკის მოგების ცვლილების გამომწვევ მიზეზებს, მიღებულ შედეგებსა და მათ გავლენას ბანკის წლიური ბიუჯეტის პარამეტრების შესრულების მდგომარეობაზე.

CAMELS-ის სისტემა ითვალისწინებს, რომ მოგების, როგორც ბანკის ფინანსური საქმიანობისა და განვითარების ერთ-ერთი მთავარი მაჩვენებლის, დახასიათებისას შეფასება კონცენტრირებული უნდა იქნეს ისეთ საკითხებზე, როგორებიცაა:

- წმინდა საპროცენტო მარჟა, როგორც ბანკის საპროცენტო პოლიტიკის ძირითადი ბერკეტი და მისი ანალიზი;
- დარეზერვების ხარჯი და მისი გავლენა წმინდა მოგებაზე;
- არასაპროცენტო შემოსავალ-ხარჯები, მათი სტაბილურობა და სტრუქტურული შემადგენლობის ანალიზი;
- წმინდა არასაპროცენტო მარჟა და მისი ანალიზი;
- არაორდინალური ხარჯები, მათი მოცულობა, წარმოშობის მიზეზები და აუცილებლობა;
- აქტივებსა და კაპიტალზე უკუგების კოეფიციენტები (ROA და ROE), როგორც ბანკის მომგებიანობის ძირითადი მაჩვენებლები, მათი ტენდენციების ანალიზი და შეფასება;
- წმინდა მოგების განაწილების ანალიზი, მათი ადეკვატურობა ბანკის ფინანსური მდგომარეობის გათვალისწინებით.

ყველა ზემოაღნიშნული საკითხის შესწავლისას ხდება შესაბამისი მაჩვენებლების შედარება მსგავსი ბანკების ჯგუფის საშუალო მაჩვენებელთან და მნიშვნელოვანი გადახრების მიზეზების დადგენა. ხდება ასევე მათზე მოქმედი ფაქტორების ანალიზი, ინფორმაციის ანალიზი დინამიკაში და ცვლილების ტენდენციის დადგენა. განსაკუთრებული აქცენტი კეთდება შემოსავლების სტაბილური და ცვალებადი წყაროების ანალიზზე, დინამიკაზე და, შესაბამი-

სად, ფასდება ნებისმიერი შესამჩნევი ტენდენცია, ასევე დგინდება უჩვეულოდ დიდი შემოსავლის, ხარჯის ან ზარალის მიზეზები.

მომგებიანობის ანალიზისა და შეფასების საფუძველზე, CAMELS-ის სისტემის მიხედვით, ბანკის მოგებას მიენიჭება შესაბამისი რეიტინგი.

საკონტროლო კითხვები:

1. რა არის შემოსავლების, როგორც მოგების მთავარი წყაროს არსი და დანიშნულება?
2. კომერციული ბანკის შემოსავლების რომელი ძირითადი სახეობები და ქვესახეობები იცით?
3. როგორ დაახასიათებდით ბანკის პროცენტულ შემოსავლებს?
4. რომელია ბანკის მიერ მიღებული არაპროცენტული შემოსავლების ძირითადი სახეობები?
5. როგორ დაახასიათებდით საქართველოს საბანკო სისტემის შემოსავლების დინამიკას ბოლო წლების განმავლობაში?
6. რა შეიძლება ითქვას საბანკო პრაქტიკაში გავრცელებულ „ჯვარედინ გაყიდვებზე“ (cross-selling) და რომელი ტენდენციის გამოძახილია იგი?
7. როგორ დაახასიათებდით მოკლედ შემოსავლების ძირითად სახეობებს საქართველოში საბანკო დაწესებულებების ანგარიშთა გეგმის მიხედვით?
8. რა თავისებურებებით ხასიათდება ბანკების ხარჯები?
9. კომერციული ბანკის ხარჯების რომელი ძირითადი სახეობები და ქვესახეობები იცით?
10. როგორ დაახასიათებდით ბანკის პერსონალის ხარჯს?
11. რა თავისებურებებით ხასიათდება აქტივების შესაძლო დანაკარგების რეზერვების შექმნის მიმართულებით განეული დანახარჯები?
12. რა შეგიძლიათ თქვათ კომერციული ბანკის მოგების არსისა და მნიშვნელობის შესახებ?
13. რა ძირითადი ელემენტებისაგან შედგება „გამჭვირვალობის წესის“ მიხედვით შედგენილი ბანკის მოგება-ზარალის უწყისი?